

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson.
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: _____
 Uppteckningsår: 1941. Född år _____ i _____

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Sektion III. NÄRINGAR, LIVSMEDEL, REDSKAP OCH HUSGERÄD.

Uppteckningen rör: 1) Stampor	Sid. 1.
2) Mjöllårar och kistor	" 2.
3) Gröt	" 3.
4) Flätade halmkärl	" 4.
5) Fäbodar	" 4.
6) Mjölkning av får och getter	" 4.
7) Ost	" 5.
8) Långmjölk	" 6.
9) Brödsäd	" 6.
10) Oxar	" 7.
11) Limpor	" 8.
12) Tunnbröd och hålkakebröd	" 9.
13) Oxok	" 10.
14) Kärra och vagn	" 11.
15) Trefot och kittelhängare	" 13.
16) Om folktro och vidskepelse	" 14.

Etter. folkbok.

III: 17

III: 18.

III: 20.

III: 19

III: 25

III: 26.

III: 27.

III: 28.

III: 21.

III: 29.

III: 24.

III: 22-23.

III: 30.

III: 31

III: 36

III: 36

III: 36

III: 36

III: 36

III: 36

III: 36

III: 36

Skriv endast på denna sida!

N. 7735
Landskap: Småland.

Upptecknat av: Gustaf Carlsson,

Sid. 1.

Härad: Södra Tjust.

Adress: Stormandebo, Ankarsrum.

Socken: Hallingeberg.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941.

Född år i

Sektion III. NÄRINGAR, LIVSMEDEL, REDSKAP OCH HUSGERÅD.

Svar å lista nr 17. Ämne: Stampor.

Stampor avsedda till att krossa säd i har upptecknaren inte kunnat få något besked om. Som ^råkten är ganska kuperad och det är gott om bäckar och små fall nyttjades dessa vatten förr till att dra små kvarnar. Många namn ute i skog och mark såsom Kvarnbäcken, Kvarnlyckan, Kvarnhagen m.fl. vittnar om detta. Även så kallade hemkvarnar förekommo vilka drogos för hand. Dessa utgjordes av tvenne stenar på träställning. I övre stenen fanns ett trähandtag nerhugget och i mitten ett hål där säden placerades. På ett ställe i den kring stenerna byggda träformen fanns sedan ett hål där mjölet rann ut.

En "stampa" i miniatyr torde s.k. kryddmortlarna ha varit. Dessa voro svarvade av ett stycke masurbjörk och sedan urholkade. Såväl kryddmortelns botten inuti som stöten nedtill voro klädda med plåt. Stöten var så grov att den nästan fyllde hela mortelöppningen och genom att plåtarna ^{hade} knölar eller upphöjningar skulle man nog inte stöta utan mera genom tryck gno sönder kryddorna.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

avskr.

N. 7735:2.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av:
 Uppteckningsår: 1941. Född år i

Sid. 2.

Svar å lista nr 18. Ämne: Mjöllårar. & Kistor.

Det har varit vanligt, att såväl säd som mjöl förvarats i lårar. Sädslårararna voro mestadels stora och rymde många tunnor. Bräderna i dem voro spikade ihop eller om låren var mycket gammal voro bräderna "pinnade" samman. Mjöllårararna voro i regel av mycket enkel konstruktion. Någon sådan som fråge-
 listan avser med bräderna infällda i hörnstolpar har upptecknaren inte sett eller kunnat spåra.

S.k. kistor har det däremot varit gott om i hemmen. Dessa kistor voro ofta målade i blå eller brun färg med årtal och initialer på den första ägaren. Kistorna voro försedda med lås och stor nyckel samt stadiga gångjärn. Kistans storlek var ofta 90 - 100 cm. lång samt 60 - 70 cm. bred och 40 - 50 cm. hög. Storleken varierade dock. Upptecknaren har sett både stora och små. Inuti fanns i allmänhet ett fack upptill ^{på ena kortsidan} i kistan, detta var försett med ett litet lock och när detta lock fälldes opp fungerade det som stöd för det stora kistlocket då detta skulle stå öppet. Gångjärnen sutto i allmänhet på undersidan av locket.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

avsk.

M. 7735:3

Sid. 3.

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Gustaf Carlsson,

Härad: Södra Tjust.

Adress: Stormandebo, Ankarsrum.

Socken: Hallingeberg.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941.

Född år i

Svar å lista nr 20. Ämne: Gröt.

Den förr mest förekommande sortens gröt var "grovgröt" - av sammanmalet rågmjöl. "Grågröt" och även "vattgröt" kallades den i somliga gårdar. Grovgröten åts oftast som kvällmåltid. Den östes upp i ett stort fat och sattes på bordet varvid husfolket åt den med träsked direkt ur fatet. Varje grötsked doppades i en mjölkskål. Skålar hade de ätande var sin, men de lade inte till sig gröt i skålen. Hade man råd åt man salt spickad sill (storsill) som sovel till gröten jämte bröd. Ibland brukades gröt av korngrryn och rågmjöl tillsammans.

Som högtidsmat började så småningom seden med "vitgröt" att tränga sig in. I fattigare gårdar först på 1870-talet och senare. Vid jul bestod vitgröten då av risgrynsgröt med sirup på. Men annars var det gröt av vete- och potatismjöl, då vitgröt någon gång förekom. Vitgröt kunde även begagnas som "förning" och då det kom flyttfolk till en gård gingo grannarna dit med "flyttgröt" varvid de gästade bjödos kvar att smaka gröten. Flyttgänte. Då en kvinna fött ett barn var det sed, att grannhustrurna skulle gå till den nyblivna modern med vitgröt. Bänkvalling eller bänkgröt kallades detta.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

Am
B

M. 7735:4

Sid. 4.

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Gustaf Carlsson,

Härad: Södra Tjust.

Adress: Stormandebo, Ankarsrum.

Socken: Hallingebergs socken.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941.

Född år i

Svar å lista nr 19. Ämne: Flätade halmkärl.

Flätade halmkär l sådana som frågelistan avser har upptecknaren inte kunnat få något besked om. Troligen ha sådana inte alls förekommit i trakten.

Svar å lista nr 25. Ämne: Fäbodar.

Fäbodliv i någon form har inte förekommit i bygden. Då djuren förr betade skogarna fördes de i allmänhet hem om kvällarna för att mjölkas. Sedan stängdes korna in i hage eller ladugård till morgonen. Ungdjur däremot fingo stundom gå sommaren om på bete utan att tagas hem. De sågos dock till emellanåt.

Svar å lista nr 26. Ämne: Mjölkning av får och getter.

Mjölkning av får har inte förekommit i trakten. Däremot lär getter ha mjölkats, men de ha inte varit vanliga som husdjur. Endast i mycket enstaka fall ha de förekommit, men då getter hållits torde det mycket ha varit för mjölkens skull.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

avskr.

M. 7735-5

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson, Sid.5.
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: _____
 Uppteckningsår: 1941. Född år _____ i _____

Svar å lista nr 27. Ämne: Ost.

Ystning och kärning var förr den egentliga utvinningen av boskapsskötsel i trakten. I allmänhet ystades sötmjölksost, men även skummjölksost förekom i det egna hushållet. Dessutom gjordes "klädsost" till kalas och bjudningar. För vanlig ystning begagnades korgar av flätad spröt. Längre tillbaka begagnades hemlöpe till ystningen. Detta togs av en spädkalvs löpmage, som vid slaktningen rengjordes och lades i mjölk, ofta blandad med konjak. Peppar, pomranskal och ingefära lades stundom i löpet som krydda.

För klädsost begagnades en avlång form av trä. Väggarna voro intappade i varandra och innersidorna voro utsirade med blommor, rutor och stjärnor så att osten vid upptagningen blev mönstrad. Klädsosten gjordes så att god sötmjölk koktes upp. God filmjolk (surmjölk) jämte ägg tillsattes. Lösningen "skar" sig och av "plockan" gjordes den s.k. Klädsosten i den för ändamålet förut beskrivna formen. När osten efter några timmar stagnat i formen togs osten upp och brynades i stekpanna samt äts skivvis till smörgåsbord.

Ark B

M. 7735:6.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson. Sid. 6
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
Socken: Hallingeberg. Berättat av:
Uppteckningsår: 1941. Född år i

Svar å lista nr 28. Ämne: Långmjölk.

Seden att bereda s.k. långmjölk synes ej ha varit bruklig i trakten.

Svar å lista nr 21. Ämne: Brödsäd.

(Svaret avser Hallingebergs södra sockendel.)

Brödet bakade man av råg. Tillsatte man korn eller havremjöl till brödet, var detta som utdrygningsmedel. Brödet äts sedan av hela hushållet antingen det var av rent rågmjöl eller blandat. När alla gårdarna voro ganska små fanns ingen markerad rangskillnad mellan husbondefolk och tjänare, utan alla åto vid samma bord och samma mat. Vete odlades blott i ringa utsträckning på 1800-talets senare hälft. Först omkring sekelskiftet kom det mera allmänt i bruk.

M. 7735:7.

Sid. 7.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson,
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
Socken: Hallingeberg. Berättat av:
Uppteckningsår: 1941. Född år i

Svar å lista nr 29. Ämne: Oxar.

Oxar ha överallt varit brukligt i bygden. I gårdar på mellan 15-20 tunnland var förr vanligt att där fanns ett par oxar samt en häst (ibland två, beroende på om man hade mycket körslor som bisyssla). Var gården mindre fanns blott oxar eller "stutar" (ungoxar). Där det fanns såväl oxar som hästar brukades oxarna hemmavid, företrädesvis i jorden, och med hästarna gjordes s.k. långresor såsom till kvarnen, stadsresa, kördagsverke vid bruket o.s.v. I allmänhet födde man upp, "lade på" kalvar och när stutarna körts ett år såldes de äldre oxarna och så blev stutarna oxar. Företrädesvis såldes oxarna på hösten. Enbetskörning med oxe har förekommit blott i undantagsfall i bygden. Att köra med kor har inte alls varit vanligt. I allmänhet kunde spåras en viss motvilja mot att köra oxar. Oxarna gingo så sakta mot hästarna såväl på vägarna som i jorden. Smidigare och ledigare gick det också att handskas med hästarna. Numera ha oxarna allt mer och mer undanträngts. Endast på ensligt belägna skogsgårdar finns de kvar i utsträckning som förr.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

M. 7735:8

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson, Sid. 8.
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av:
 Uppteckningsår: 1941. Född år i

Svar å lista nr. 24. Ämne: Limpor.

(Svaret avser gården Koltorp i Hallingebergs socken. Areal c:a 12 tunnland.)

Särskilt till jul bakades förr mycket bröd i gårdarna. Man bakade exempelvis så mycket, att brödet skulle räcka tills alla helgdagarna voro över. Många bakade så att det räckte till "lilljul" (kyndelsmäsas). Till jul bakades således stålckvarnsbröd (tjocka, runda kakor av vitt rågmjöl). Likaså bakades limpor, då man skällade på mjölet. Man hällde då kokande vatten på mjölet i träget och stötte degen omsorgsfullt. Sedan fick degen stå ett dygn och svälla varvid han blev söt. Därefter tillsattes jäst och möjligen litet surdeg och degen fick jäsa från kväll till morgon. Slutligen bakades vanligt grovt bröd av sammanmalet mjöl med surdeg i. Likaledes bakades till julen vetebröd i stora, limpliknande kakor (ej små kokor som nu). Rågbrödet sattes in i ugnen på bara "ärlen", vetebrödet på plåt. Jäsmedlet till stålckvarnsbrödet var i allmänhet jäst, flytande sådan, som köptes av en gumma vid Ankarsrums bruk som ägnade sig mycket åt att brygga dricka. Ugnen var bygg åtminstone till övervägande del av gråsten

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

Forts. veder

M. 7735:9
Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson. Sid.9
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
Socken: Hallingeberg. Berättat av:
Uppteckningsår: 1941. Född år i

forts. om Limpör.

och var fyrkantig. "Ärlen" - bottenplan - murades jämn med lera, men det är möjligt att i den inlades ett varv tegelstenar som "golv" i slutet av 1870-talet eller däromkring.

Svar å lista nr 22 & 23. Ämne: Tunnbröd och hålkakebröd.

Att baka tunnbröd och hålkakebröd var inte vanligt i de små gårdarna i bygden. Enda plats som upptecknaren hört att det bakats dylikt bröd var på Ankarsrums säteri till åtminstone julhelgerna på 1870-talet.

M. 7735:10.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson. Sid. 10.
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av:
 Uppteckningsår: 1941. Född år i

Svar å lista nr 30. Ämne: Oxok.

Oken man begagnade på oxar voro något krumma i formen som fig. 41 visar. Oken i denna trakt saknade dock teckningens i oket intappade halssprötor. I stället fanns på dessa ok s.k. halspåkar. Konstruktion: Rep voro fästa vid okets ytterändar och hade ungefär en alns längd. I detta rep voro så halspåkarna fästa. Påkarna gingo i böj (voro krökta) under djurets halsar och vilade ganska långt ned mot bringan samt fästes sedan vid oket (bakom) över vilket de efter påokningen stucko upp. Horntyglarna voro av läder och voro fästa i järnringar vid oket. (Ej i träbitar som teckning 41 visar). Slutligen funnos s.k. "strek". Från oket löpte järnlinor längs djurens bukar vid vilka voro fästa de ung. decimeter-breda "strekvävs"-bitarna som vilade dels på oxens länd och dels kring låren.

Enkelok har endast i något undantagsfall förekommit i trakten. Upptecknaren har sett sådant en enda gång år 1918, varför någon beskrivning nu ej kan göras.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

M. 7735 : 11.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson. Sid. 11.
Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
Socken: Hallingeberg. Berättat av:
Uppteckningsår: 1941. Född år i

Svar å lista nr 31. Amne: Kärra och vagn.

Vid skördens inbärgande har begagnats s.k. "hökärra" samt vagn på 4 hjul. Träaxelvagnar har funnits, men det var troligen långt in på förra århundrandet. Hökärren var mellan 2,5 - 3 meter lång och drygt 1,5 meter bred. Storleken olika beroende på gårdsareal och dragarnas storlek. Stundom fanns en större och en något mindre hökärre på varje gård. Bottenflaket var av lattor (eller bräder) lagda på naror vilka voro spikade eller intappade i en ram av grövre stänger. Sidorna voro likaledes av lattor på naror med ram av samma dimensioner som bottenflakets ram. Sidostegarna voro c:a 70 cm. höga och voro fästa med krokar i märklar i bottenflaket så att stegarna kunde fällas ner eller lyftas bort. Kärrebotten hade mestadels en påspikad banke fram, passande till vagnsbanken och baktill isattes korta styltor i bakvagnsbanken, vilka sedan stucko upp genom för ändamålet gjorda hål i kärrebotten.

(mindre än

Förutom hökärre funnos s.k. stegåk med en smal brädbotten ~~av~~ bankens bredd) och stegar på sidorna. Stegarna voro av långa stänger i vilka borrats

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

Forts.

VINU 30000

430000 104

VINU 30000

M. 7735:12

Landskap: Småland.

Upptecknat av: Gustaf Carlsson.

Sid.12

Härad: Södra Tjust.

Adress: Stormandebo, Ankarsrum.

Socken: Hallingeberg.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941.

Född år i

Forts. om Kärra och vagn.

håll och isatts pinnar. Vid begagnandet hade man framtill banke med höga fastsittande styltor, baktill höga, lösa styltor, som isattes i bakbanken i för ändamålet ditsatta järnmärslor. Stegarna ställdes nedtill innanför styltorna med stöd mot bottenflaket, upptill stodo stegarna på lut utåt stödda av styltorna och fästa vid dessa med hankar. Ofta voro stegarna upptill även satta utanför styltorna varvid stegarna då upptill såväl fram som baktill hölls tillsammans på lämpligt avstånd medelst järnkedjor.

Stegåket användes förr vid vedkörning i stället för den nu begagnade bom-åket.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

Landskap
Folkminnes-
Arkiv

Småland.

Nr. 7735:13
Upptecknat

Gustaf Carlsson.

Sid. 13

Södra Tjust.

Adress: Storamdebo, Ankarsrum.

Socken: Hallingeberg.

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941.

Född år i

Svar å lista nr 36. Amne: Trefot och kittelhängare.

Anordning för upphängning av kittlar och grytor i spiseln synes ej ha förekommit i trakten. Då man kokade i köket där kokspis då ej fanns eldades på härden (eller hallen, som man säger på ortsspråket) och över elden sattes en rund trefot. Denna var främst avsedd för kopparkittlar. Grytorna hade i allmänhet ben, tre till antalet. Någon förekomst av brännvinsbränning har uppteckmaren inte hört talas om, utan trefotagrytorna användes vid matlagning, trefoten för kittlarna vid t.ex. ystning, ölbryggd m.m.

Ansvarig
S. P.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!

M. 7735:14.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Gustaf Carlsson, Sid. 14.
 Härad: Södra Tjust. Adress: Stormandebo, Ankarsrum.
 Socken: Hallingeberg. Berättat av: Fru Anna Larsson,
 Uppteckningsår: 1941. Född år 1865 i Hallingebergs socken.

Om folktro och vidskepelse.

En gammal tro är, att döda går igen, d.v.s. att de besöker de platser där de verkat och bott och som blivit dem kära under jordelivet. En äldre kvinna har berättat, att gamla före henne sagt, "att i rågtiden gick särskilt de döda". (Rågtiden var då rågen skördades och kördes in.) Uttrycket är intressant så tillvida, att man spårar länge sedan levande generationers tydliga intresse för rågen - rågen, som gav dem brödet. Och bröd betydde mycket i hårda och karga tider.

 En annan variation av tron om att de döda går igen är: Om en människa säger att hon skall komma på besök, hälsa på en god vän t.ex. och detta sedan aldrig hinner att utföras utan hon dör, tros det, att hon kommer på besök sedan hon är död. Många tror sig ha hört knackningar innan dödsfallet hunnit bli känt, de ha hört ljud och sett tecken innan de fått spörja om dödsfallet. En äldre kvinna berättar, att hon kände som en katt kommit och lagt sig i sängen hos henne samma natt som hennes svåger dog. Innan hon fick spörja om någon nära anförvants eller god väns bortgång drömde hon mycket och sov i övrigt oroligt om nätterna.

Ifyll endast ovanstående uppgifter!